

TAYYORLASHNING PEDAGOGIK ZARURIYATI VA BUGUNGI
KUNDAGI IMKONIYATLARI

Hasanova Irodaxon Najmiddin qizi,

Namangan davlat universiteti doktoranti

Elektron pochta; Irodahasanova1994@gmail.com

Qisqacha bayon: Bugungi kunda ta'limning Zamonaviy imkoniyatlaridan keng foydalanish va bolalarni har tomonlama mukammal maktab ta'limiga tayyorlash bugungi kunning pedagogik zaruriyati bo'lib qolmoqda. Chunki bolaning bilish jarayonlari, yutuqlari va kamchiliklari vaqtida e'tiborga olinsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanilsa, tarbiyalash ishlari samarali bo'ladi. Ushbu maqolada maktabgacha ta'limga oid ish shakllari, didaktik o'yinlardan, ko'rgazmali-predmetli mashg'ulotlardan, bolalarning amaliy va tasviriy faoliyatining turli shakllaridan keng foydalangan holda tarbiyaviy ishlar usullari qo'llagan holda amalga oshirilish zarurligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim imkoniyatlari, zamonaviy texnologiyalar, tashxislash, aqliy rivojlanish, "maktabga tayyorgarlik" o'rganish, tahlil qilish, yosh dinamikasi, psixologik tayyorgarlik, intellektual tayyorgarlik, jismoniy tayyorgarlik, maxsus tayyorgarlik.

Kirish.

“Rivojlanib borayotgan hozirgi davrda xalqimiz eng rivojlangan mamlakatlarga xos hayot darajasiga erishish, yangi jamiyat qurishdek ulug'vor maqsadlar bilan yashamoqda. Mamlakatimizning zamonaviy va jozibador qiyofasini yaratish, Yangi O'zbekistonni barpo etish vatandoshlarimizning asosiy maqsad-muddaosiga aylandi. Bu borada bir fikrni alohida ta'kidlash joizki, keyingi yillarda hayotimizning barcha sohalarida keng qamrovli islohotlar va tub

o'zgarishlar amalga oshirilmoqda"¹ hamda ushbu islohotlar bevosita ta'lim, xususan, maktabgacha ta'lim tizimida ham muhim ijobiy yangilanishlarni yuzaga keltirmoqda.

Yangi O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida "Inson qadri uchun – 100 maqsad" belgilangan bo'lib, ular orasida adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirishga oid vazifalar alohida o'ringa ega. Strategiyaning 39-maqsadi "**Maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish**"² deb nomlanib, unda "Maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish"³ asosiy vazifa sifatida belgilab berilgan. Albatta, ulkan taraqqiyot sari intilayotgan har bir jamiyat o'z e'tiborini yosh avlodning ta'lim-tarbiyasiga qaratishi, asosiy investitsiyani bola kelajagi uchun sarflashi va bu borada samarali natijalarni ko'rsatuvchi yo'nalishlarni tanlashi lozimligi dunyo olimlari tomonidan alohida ta'kidlab o'tilmoqda.

Asosiy qism. Bugungi kunda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni uch yoshdan qabul qilish belgilab qo'yilgan⁴. Bu holat tibbiy, pedagogik, psixologik, metodik jihatdan maqsadga muvofiq bo'lib, bolalar uch yoshga to'lganda o'z fikrini ifodalash, mustaqil tarzda ovqatlanish, o'yin faoliyatiga kirishish, atrofdagi narsa-buyumlarga o'z qiziqishlarini bayon etish, tengdoshlari bilan o'zaro muloqot o'rnatish olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim.

Pedagogika va psixologiyaning asosiy muammolaridan biri bolalarning maktabga tayyorgarligi masalasidir. Bolalarni maktabga tayyorlash muammosi ta'limning rivojlanishi jarayonida paydo bo'ldi. Yillar davomida turli avlod vakillari o'rtasida o'zaro munosabatlar shakllandi. Bunda esa hayot tajribalarining ko'rsatishicha, insonlar o'rtasida yosh va individual farq darajalari sezildi. Shu sababdan, bolalar tomonidan bilimlarni o'zlashtirishning turli toifalari yuzaga keldi. Bu esa bolalarni bilim egallashlariga tayyorlashni taqozo etdi.

Aristotel fan tarixida birinchi bo'lib yosh davriyligini taklif etgan bo'lib, u yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash zarurligini ta'kidlagan⁵.

Antik davrning yana bir taniqli faylasufi, rim notiq va o'qituvchisi Fabiy Kvintilian "Notiqqa ko'rsatma" nomli maxsus pedagogik risolasida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning ayrim masalalari o'z aksini topgan. Xususan, ushbu risolada bolani maktab hayotiga tayyorlashga alohida to'xtalib o'tilgan.

Buyuk Chex pedagogi Yan Amos Komenskiy maktabgacha ta'lim masalalarini batafsil ishlab chiqishga muvaffaq bo'ladi va u bola hayotining yettinchi yili maktab ta'limida davom etishini hamda ona farzandini jismoniy, axloqiy va aqliy jihatdan maktabga tayyorlashi, bu bolada ushbu sifatlarni rivojlantirish uchun optimal vaqt ekanligiga katta e'tibor qaratadi. U ota-onalarga bolada oldindan maktabga muhabbat va qiziqish uyg'otishni, bolalarga maktabda o'qish qanchalik muhimligini tushuntirishni, bolalarning harakatlarini tartibga solishni tavsiya etadi⁶.

Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan, Abu Nasr Farobiyning ta'kidlashicha, "Inson aqliy qobiliyati u tug'ilgan vaqtidayoq (bola miyasida) tabiiy holda salohiyat holida aqliy tushunchalarni (olam haqidagi bilimlarini) idrok etishga tayyorlangan bo'ladi. Ammo idrok etish qobiliyatlari turli insonlarda turlichadir. Yoki odamlarda aqliy tushunchalarni idrok etishga imkoniyat bo'lmasa, ba'zilar bu imkoniyatlarni ishlatmaydi"⁷. Farobiyning ushbu fikrlaridan anglash mumkinki, bolalar qaysidir ma'noda ma'lum qobiliyatlarga ega bo'ladi, lekin uni tashqi olamda namoyon eta olish uchun yetarlicha muhit mavjud bo'lishi talab etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorligining mezonlari faoliyat natijalarining obyektiv tomonini va faoliyatga subyektiv munosabatni aks ettiradigan ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

diagnostik tizimi samaradorligining asosiy mezonlari va ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

- kognitiv – maktabgacha yoshdagi bolada fikrlash va bilish jarayonlarini rivojlanishi;

- emotsional – bolaning atrof-muhitga, voqelikka o'z munosabatini his qilishidan kelib chiqadigan, uning ehtiyoj va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lgan hissiy-irodaviy soha rivojlanishi;

lingvistik – bolaning o'z fikrlarini ifodalash va boshqalarning fikrlarini tushunish uchun nutqni rivojlanishi;

- psixomotorik – bolaning tashqi muhit bilan o'zaro aloqada bo'lishida yoshi, tug'ma va irsiy fazilatlariga qarab intellektual va harakat qobiliyatlari rivojlanishi;

- **didaktik** – bolaning yangi bilimlarni egallashi, ta'limiy-tarbiyaviy jihatdan kamolotga yetishi uchun muhim ahamiyat kasb etuvchi ta'lim faoliyatiga qiziqishning rivojlanishi.

Albatta, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorlik mezonlari va ko'rsatkichlari o'z o'rnida alohida ahamiyatga ega bo'lib, uni yanada batafsil quyidagi jadvalda ko'rish mumkin.

Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorlik mezonlari va ko'rsatkichlari

№	Samaradorlik mezonlari	Mezon ko'rsatkichlari
1	Kognitiv	Bu atrof-muhitdan ma'lumot, bilim olish, saqlash va ko'paytirishni ta'minlaydigan ruhiy jarayonvshk. Hamma ruhiy jarayonlar qandaydir tarzda ma'lumot beradi, lekin faqat kognitiv: idrok, xotira, fikrlash, e'tibor, tasavvurni o'z ichiga oladi
2	Emotsional	Bolaning voqelikka o'z munosabatini his qilishi, uning ehtiyoj va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lgan yoqimli yoki

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

		yoqimsiz kechinmalari, shuningdek, u bolaning kundalik hayoti, turmush tarzidagi barcha jabhalarni qamrab oladi
3	Lingvistik	Nutq bolaga inson madaiyatining barcha yutuqlariga yo‘l ochadi. Umuman, bola va uning barcha asosiy psixik jarayonlari(qabul qilish, fikrlash va boshq.)ning shakllanishi ham bolada nutqning rivojlanishi bilan bog‘liqdir. Bolaning psixik jihatdan shakllanishida nutqning alohida o‘rin tutishi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarni bilishni juda muhim qilib qo‘yadi
4	Psixomotorik	Bola tanasining rivojlanishi morfologik, funktsional va biokimyoviy o‘zgarishlar bilan kechadigan murakkab uzluksiz jarayon bo‘lib, u turli bosqichlarda aniq ketma-ketlik va siklikga ega. Psixomotorik rivojlanish bu bolaning yoshi, tug‘ma va irsiy fazilatlariga qarab intellektual va harakat qobiliyatlarini rivojlantirish, shu tufayli bola tashqi muhit bilan o‘zaro aloqada bo‘lashida namoyon bo‘ladi
5	<u>Didaktik</u>	Ta’lim – bolalarga ko‘nikma va malakalar berishining, bu bilim, ko‘nikma va malakalarni bolalar uqib olishi, egallab olishi va ularni mustahkamlab olishining rejali jarayonidir. Ta’lim jarayoni – bolalar xotirasining boyishi, ular nutq va tafakkurining o‘sishida turli xil metod va usullar yordamida sodir bo‘ladigan jarayondir

Bundan tashqari, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash samaradorligining eng muhim mezonlari va ko‘rsatkichlari bola shaxsini rivojlantirish, faoliyatning muhim motivlarini shakllantirish, ta’lim-tarbiya natijadorligi bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga olishi kerak

Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorligining asosiy ko'rsatkichi bo'lib ko'rsatilayotgan xizmatning sifati hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorligi mezonlari va ko'rsatkichlarini ajratib ko'rsatishda yagona yondashuv mavjud emas.

Shu sababdan biz ham bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorligi mezonlari va ko'rsatkichlarini yuqorida ko'rsatilgan holatda aniqlashtirdik.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimi samaradorligi mezonlari va ko'rsatkichlariniga erishish bevosita tarbiyachi-pedagogga bog'liq jarayon sanaladi. Tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetentligini egallaganligi maqsadga erish samaradorligini ta'minlaydi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga keldik:

1. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimini takomillashtirishda jarayonidagi metodik ish faoliyatini "tashkiliy-metodik ish" va "uslubiy-metodik ish" kabi turlarga ajratildi.

2. "Tashkiliy-metodik ish" bevosita oila bilan hamkorlik asosida olib boriladi. Bu bosqich, avvalo, ota-onaning farzandini oila ta'limida maktabgacha ta'lim muassasiga tayyorlash jarayonidan to katta maktabgacha yosh davrigacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi.

3. "Uslubiy metodik ish" – bu bosqich oila, mahalla, maktab bilan hamkorlik asosida olib boriladi. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimini takomillashtirishda alohida ahamiyatga ega ekanligi ko'rib chiqildi.

4. Tarbiyalanuvchining o'ziga xos bo'lgan ijtimoiy-madaniy omillari va bolalarni MTTda maktabga tayyorlashda tarbiyalanuvchi shaxsiga qaratilgan individual omillar ham o'rganildi.

5. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimini metodik takomillashtirishning mezon ko'rsatkichlarini tanlash muammosi bo'yicha nazariy manbalar tahlil qilindi.

6. Mezonlar va ko'rsatkichlarga muvofiq, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning diagnostik tizimini metodik takomillashtirishning o'ziga xos belgilari aniqlandi.

Natijalar va muhokama. Maktabga tayyorlik tashxisi quyidagi maqsadlarda amalga oshirilishi mumkin:

- bolalarning psixologik rivojlanish turlarini tushunish. Bunda maqsad o'quv-tarbiyaviy jarayonga yakka holda yondoshish;
- maktabda bilim olishga tayyor bo'lmagan bolalarni aniqlash va ular bilan yakka tartibda ish olib borish;
- bo'lg'usi birinchi sinf o'quvchilarini saralash, ularning rivojlanish darajasiga qarab, bolaning kelajakda yaxshi natijalar bilan rivojlanishi;
- maktabga tayyor bo'lmagan bolalarni yana bir yilga kechiktirish ko'zda tutiladi.

Bolani maktabga tayyorlashning keyingi bosqichi uning **intellektual tayyorgarligi** hisoblanib, unda bolaning dunyoqarashi, [jonli tabiat](#), insonlar va ularning mehnatlari haqidagi bilimlari tushuniladi

Maktabda o'qishga intellektual tayyorgarlik bolaning yuqori aqliy jarayonlari: diqqat, xotira, idrok, fikrlash, tasavvur va nutqning ma'lum darajada rivojlanishini, shuningdek, atrof-muhit to'g'risida zarur bilimlar zaxirasining mavjudligini nazarda tutadi.

6-7 yoshgacha bo'lgan bolalar asosan mantiqiy operatsiyalarni (umumlashtirish, tasniflash, tahlil qilish, taqqoslash va boshqalar), semantik yodlashni o'zlashtirishi kerak. Maktabga intellektual tayyorgarliklari yuqori darajada bo'lishi kerak. Bolalar turli voqeliklar o'rtasidagi aloqalarni sezish, ko'rish qobiliyati, bolaning bu jarayonni nima va nima uchun ekanligini tushunishi kerak. Bugungi zamonaviy sharoitda bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash har bir pedagogning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Ta'lim samaradorligi, yangi ta'lim darajasi sharoitlariga moslashish muvaffaqiyati ko'p jihatdan maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maxsus tayyorlash darajasi bilan belgilanadi. Maktab ta'limiga maxsus tayyorlash – katta yoshdagi guruhlarning o'ziga xos roli, butun pedagogik jarayonning muhim vazifalari va natijalaridan biri. Bolalarning yoshga bog'liq psixofiziologiyasi, ushbu yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi uchun maqbul sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'limga oid ish shakllari, didaktik o'yinlardan, ko'rgazmali-predmetli mashg'ulotlardan, bolalarning amaliy va tasviriy faoliyatining turli shakllaridan keng foydalangan holda tarbiyaviy ishlar usullari qo'llagan holda amalga oshirilish zarur.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki Maktabga maxsus tayyorgarlik – bu bolaning birinchi sinfda asosiy fanlar (matematika, o'qish, yozish kabi) bo'yicha o'quv materialini mazmunini muvaffaqiyatli o'zlashtirishni ta'minlaydigan bilim va ko'nikmalarni egallash jarayonidir.

Uzluksizlikning ifodasi – tayyorlov bosqichlarida bolaning shaxsiyatini har tomonlama shakllantirishning yagona, progressiv yo'nalishini amalga oshirish uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktabda bolalarni o'qitish va tarbiyalashning vazifalari, mazmuni, shakllari va usullari o'rtasida chuqur bog'liqlikni o'rnatishdan iboratdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T. 2021. – B. 6.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-y.dagi “2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son farmoni / Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son; 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi “2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son farmoni / Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi,

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son; 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son. <https://lex.uz/docs/-5841063>.

4. O'zbekiston Respublikasi 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 12.10.2021-y., 03/21/721/0952-son

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 391-son qarori / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 14.05.2019-y., 09/19/391/3120-son.

6. To'ychiyeva I.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tayyorlov guruhi bolalarining fikrlash faolligini rivojlantirish. Ped. fan. bo'yicha fal. dok. diss. – T. 2020. – B. 152. (- 12 b.)

7. Возрастная и педагогическая психология / Л.С.Выготский. – М.: Академия, 1998. – 325 с.

8. Asqarova D.Q. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi // O'quv qo'llanma. – T. 2002. – B. 139.

9. Abdullayev Z.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarning harakat ko'nikmalarini rivojlantirish. 2018.

10. Ноткина Н.А. Развитие двигательных качеств у детей дошкольного возраста. Игры и упражнения. - СПб., 1995.- 64 с.

11. Логвина Т.Ю. Физкультура, которая лечит. Пособие для педагогов и медицинских работников дошкольных учреждений / Т.Ю. Логвина. – Мозырь : ООО ИД «Белый ветер», 2003. – 172 с.

12. Asqarova D. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'tkazish usullari // Журнал Мир исследований, 3/2021. – B. 42-49.

- 13.** Samadov S.S. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining yosh xususiyatlari va jismoniy tarbiya mashg'ulotlari // Fan va ta'lim jurnali, 5-son, 2022. – B. 1383-1388.
- 14.** Xasanboeva O. U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2012 y.
- 15.** Bikbayeva N.U., Ibroximova 3.I. Qosimova X.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish. T.1995 y.
- 16.** Ro'zieva D., Usmonboeva M va Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. Metodik qo'llanma. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013 y.- 136 b.
- 17.** Shayxova X. Intellektual salohiyat – taraqqiyot mezon. – T.: O'zbekiston, 2011 y. – 112 b.
- 18.** Kamoldinov M., Vaxobjonov. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari. – T.: “Talqin”, 2010 y.
- 19.** Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006 y.
- 20.** Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: TDPU, 2005.